

Geopolitiikan liukuvat koordinaatit

Toni Ahlqvist

Vilho Harle & Sami Moisio (toim.): *Muuttuva geopolitiikka*. 222 s. Gaudeamus 2003, Tampere.

Geopolitiikan tutkimus on kokenut renessanssin 1990-luvun aikana. Renessanssin tuloksena on syntynyt moniulotteisesti kumpuileva tutkimuksellinen maasto, jonka pinnanmuodot ovat hyvin erilaiset verrattuna geopolitiikan ensimmäiseen kulta-aikaan, 1900-luvun alkuvuosikymmeniin. Tällöin geopolitiikka oli ennen muuta valtiokeskeistä, territorioita inventoivaa voimapolitiikkaa. Inventointi perustui kolonisoivaan ”geokatseeseen”, joka kaikkivoipaisuudellaan pyrki tunnistamaan strategisesti keskeisimmät sydänmaat ja luokittelemaan hedelmällisimmät resurssiperiferiat.

Ensimmäisen kulta-ajan keskeisenä traditionaalisena voisi mainita evoluutioteoriasta ammentavan organistisen teorian, jonka kenties tunnetuin esimerkki on Friedrich Ratzelin oppi valtioiden elintilan kasvusta ja kiihtymisestä. Ratzelin teoriasta tuli surullisenkuuluista esimerkki oppialan traagisesta vaarallisuudesta, koska populaarissa kertomuksessa teoria linkitettiin 1930- ja 40-luvuilla toimineen Saksan val-

takunnankanslerin epäilyttävien oppien seurauksiin. Kylmän sodan aikana geopolitiittisen tutkimuksen valtavirta jäykistyi ideologisesti virittyneeksi valtiokeskeiseksi tasapainoanalyysiksi. Maailma tiivistyi blokkien mekanismiksi, jota tutkittiin esimerkiksi dominoefektin ja patoamisen kaltaisina lähes peliteoreettisin käsittein.

Idän ja lännen blokkien varaan rakentuneen ideologisen kamppailun päätyttyä 1980-luvun lopulla geopolitiikka tutkimusalana koki uudelleensyöttymisen. Kärjistäen, muodostui kaksi geopolitiittisen tutkimuksen päälinjaa. Ensimmäistä päälinjaa voisi kutsua traditionaalisen geokatseen jatkeeksi. Esimerkiksi Samuel Huntingtonin teoria kulttuurien kamppailusta oli traditionaalisen geokatseen jatke, jossa kylmän sodan aikainen blokkien maailma muuntui mosaiikkisemmäksi kamppailuvyöhykkeiksi uskontoihin pohjautuvien, erityisesti kristillisten ja islamilaisten, kulttuurien välillä. Toinen päälinja oli jälkistrukturalistisesta yhteiskuntateoriasta ammentava kriittinen geopolitiikka. Kriittisen geopolitiikan keskeisin teoreetikko oli Gerard Toal, joka haastoi territoriaalista tilaa tuottavan hegemonian lähestymällä geopolitiikkaa eri-

tyisenä tiedon muotona, maasta kirjoittamisen strategiana. Toal postmodernisoi geopolitiittisen tutkimuksen ja osoitti, kuinka uuden teknologian kautta on tuotettu uusi globaali geokats. Toalin ja kumppaneiden muotoilemaa kriittisen geopolitiikan projektia on vuosituhannen lopulla taasen täydennetty esimerkiksi retoriikkaa soveltavalla lähestymistavalla.

Maantieteellinen politiikka

Vaikka geopolitiikan kehitys on viimeiset kymmenisen vuotta ollut vuolaasti versoavaa, alan kehitystä suomeksi luotaavia ja oppikirjoiksi soveltuvia esityksiä ei kuitenkaan ole ollut liikaa tarjolla, poikkeuksena kenties Osmo Tuomen väitöskirja *Uusi geopolitiikka* (Tuomi 1996). Tässä mielessä Vilho Harlen ja Sami Moision toimitama *Muuttuva geopolitiikka* onkin tervetullut uutuus. Siinä missä *Uusi geopolitiikka* lähinnä uusinsi geokatsen traditiota, seisoo *Muuttuva geopolitiikka* tukevasti kriittisen tradition kivijalalla. Kirja ei kuitenkaan tyydy pelkästään tukevoittamaan asemaansa tällä peruskivetyksellä, vaan tähyilee vahvasti kohti yhteiskuntateoreettista, poikkiteollista horisonttia.

Kirjan toimittajien mukaan teos pohjautuu uuteen geopolitiittiseen näkökulmaan, maantieteelliseen politiikkaan. Maantieteellisessä politiikassa geopolitiikan ydinmääreiden, alueen, rajan, ympäristön ja identiteetin ei tulkita olevan essentialistisesti paikoilleen juurtuneita monoliitteja, vaan jatkuvasti mutatoituvia, ainaisessa liikkeessä olevia. Kyseessä on siis vahvasti konstruktionistinen lähestymistapa. Maantieteellisen politiikan määritelmä on siten rinnasteinen Harlen ja Moision aiemmassa kollaboraatiossa *Missä on Suomi?* tuotettuun "geon politiikan" määritelmään, tosin sillä erotuksella, että maantieteellisessä politiikassa myös ympäristö on nostettu keskeiseen asemaan (*Harle & Moision* 2000).

Maantieteellisen politiikan ympärille on koottu suomalainen kirjoittajajoukko, joka valottaa geopolitiikan tutkimuksen lähtökohtia ja metodeja monipuolisesti, uusia ilmansuuntia tunnustellen. Keskeisistä uusista avauksista mainittakoon geopolitiittisen mielikuvituksen tutkimus, feministinen geopolitiikan tutkimus, kampaailututkimus sekä erilaisiin aluetasoihin kytkeytyvä tutkimusote. Kirjaa voi varauksetta suositella sekä oppikirjaksi että peruskartaksi tutkijoille ja valistuneille kansalaisille, jotka haluavat oppia lukemaan geopolitiikan uusia kerrostumia, sen muuttuvaa maaperää.

Kampaailu ja keho

Moision korostaa avauskappaleessaan, että siinä missä kriittinen geopolitiikka ilmensi irtiottoa geokatsen modernisuudesta, tulisi kriittinen silmä suunnata myös kriittiseen geopolitiikkaan itseensä. Tähdellistä olisi erityisesti paikallisten kampaailujen moniulotteinen tarkastelu, jotta geopolitiikan tutkimusperspektiiviä yksisuuntaisesti hallinnut kansallisvaltiollinen näkökulma voitaisiin purkaa ja poliittinen pystyttäisiin puristamaan esiin toiminnasta itseltään. Moision muotoilu korostaa geopolitiittisen toiminnan spatiaalisen kontekstualisoinnin, lokaaliin ja globaaliin toimintaan kehystämisen, merkitystä. Toisessa kappaleessaan Moision tähdentää geopolitiittian olevan kampaailulaji, jossa yhteiskunnallinen kehys tulisi ymmärtää rakenteena, joka giddensiläisesti sekä rajoittaa että mahdollistaa poliittista toimintaa. Geopoliittinen toiminta on eräänlaista kielen dialektiikkaa, jatkuvaa heiluriliikettä toisaalta uskotuksi tulemisen ja toisaalta alati avautuvien muutoksen mahdollisuuden välillä. Kampaailulaji vaatii siis harjoittajiltaan erityistä tasapainoaistia ja dynamiikan tajua.

Kiintoisa avaus on myös Mika Luoma-ahon kappale, joka käsittelee valtion "kehoa" rakentavia ja rajaavia metaforia. Kappaleessa Luoma-aho nostaa maantieteellisen mielikuvituksen, maasta puhumisen ja maan kuvaamiseen taktiikan, muuttuvan geopolitiittian tutkimuskohteeksi. Luoma-ahon valtioteoreettinen perspektiivi tuo maantieteellisen mielikuvituksen tarkasteluun uutta henkeä. Erityisesti niin sanottu organistinen valtioteoria, näkemys valtiosta kehona, on luovasti hyödyntänyt maantieteellistä mielikuvitusta. Luoma-aho viittaa Bluntschliin, joka opissaan korosti valtion idean ja käsitteen välistä eroa. Valtion idea on eräänlainen tavoitetila, johon aluetta (valtiota) yritetään "kuljettaa", ja valtion käsite on eräänlainen reaali maailmassa oleva alueen (valtion) kuvaus. Bluntschlin teoria tiivistää 1800-luvun lopun organistisen valtioteorian innovatiivisuuden – valtio nähtiin eräänlaisena strategisena yksikkönä, kehona, jonka esitysten tuli yhdistää tulevaisuuden tavoitetila uskottavaan teleologiseen kertomukseen. Uskotuksi tulemisen syystä organistisen valtioteorian klassikot esittävät valtion "poliittisena todellisuutena", josta tavoitetila on häivytetty. Organistinen valtioteoria teki yhteiskunnallisista uhista valtion "terveysmaantiedettä": keho-metafora mahdollisti valtion alueellista perustaa uhkaavien

asioiden esittämisen sairauksina ja erilaisina häiriötiloina.

Geon paikat

Jussi S. Jauhiainen ja Jouni Häkli kuljettavat maantieteellistä politiikkaa taasen kohti sen paikkaan sidottuja juuria. Jauhiaisen kappale Narvasta geopolitiikan tutkimuskohteena avaa näkökulman geopolitiikan uudempaan poikkiteolliseen maastoon. Geopolitiikan tutkimuskohteeksi avautuu kaupunki erityisenä yhteiskunnallisen toiminnan ja vallan kasautumana. Jauhiainen pohdiskelee Narvan kaupungissa esiintyvien spatiotemporaalisten kerrostumien merkitystä sekä erilaisia imaginäärisiä jakolinjoja, joita näihin kerroksiin on sedimentoitunut. Erityisen haasteen kaupungin geopolitiittiselle tutkimukselle asettaa maantieteilijä Edward Sojan käsite thirdspace (kolmas tila), joka viittaa todellisten ja kuviteltujen, materiaalisten ja immateriaalisten, elementtien jatkuvasti toinen toistaan ruokkivaan prosessiin. Kaupungin geopolitiikkaa tulisikin aina lukea ”kolmannessa tilassa”, materiaalisten ja immateriaalisten elementtien perustavanlaatuisuudesta yhteenkietoutuneisuutta tulkiten.

Jouni Häklin kappale käsittelee mielenkiintoisesti Katalonian moniulotteisia ja konfliktuaalisia paikkasidoksia. Häklin mukaan eri ihmisryhmillä ja yksilöillä on erilaisia tapoja ymmärtää oma identiteettinsä, ja usein nämä tavat ovat toistensa kanssa yhteismitattomia, kiistanalaisia. Katalonian tilaa ymmärtääkseen tulisi ymmärtää Katalonian alueelliseen kudokseen kiinnittyneiden moninaisten identiteettien säikeitä. Häklin mukaan Katalonia onkin (vähintään) kolmiulotteinen tila. Katalonia on tavalliselle kansalle kansallisvaltioiden (Espanja ja Ranska) osa, viranomaisille osa Euroopan unionin taloudellista tilaa sekä nationalisteille erityinen historiallinen kotimaa.

Tulkinnasta tekee erityisen kiintoisan tapa, jolla Häkli kytkee tarkastelemiensa ryhmien tilakäsitykset Manuel Castellsin identiteetti-teoriaan. Tavallisen kansan identiteetti perustuu kansallisvaltioon samaistumiseen. Tällöin Katalonia on arkisten käytäntöjen ja kansallisvaltion yhteisöllinen tila. Viranomaisille Katalonia avautuu abstrakteina tilan kuvauksina, jolloin aluetta tarkastellaan tähtäimessä olevien tulevaisuuden tavoitteiden näkökulmasta. Tilan kuvaukset ovat tällöin työkaluja, joilla aluetta pyritään navigoimaan osana Euroopan rannatonta taloutta. Nationalistien identiteet-

ti rakentuu vastarinnan kautta – Katalonia on traditioita ja juuria symboloiva ideaalinen tila. Symbolista tilaa uhkaavat tekijät tulee poistaa tai ainakin niitä tulee vastustaa näkyvästi. Häklin kappale on oiva esimerkki geopolitiikan analyttisestä voimasta paikkojen tutkimuksen etulinjassa.

Kriittinen tiede

Pisteenä i:n päällä täytyy mainita teoksen toisen toimittajan Vilho Harlen kappale ”Onko kriittinen politiikka kriittistä tiedettä?”. Harle peilaa kriittistä geopolitiikkaa Frankfurtin koulukunnan klassisia teesejä vasten. Jos Moisio peräänkuulutti kriittisen geopolitiikan arviointia, tässä on kyseessä eräänlainen *Muuttuvan geopolitiikan itsereflektio*, sillä kriittisen geopolitiikan suomalaisina edustajina tarkastellaan kahta tässäkin kirjassa mukanaolevaa kirjoittajaa. Ratkaisu toimii hyvin ja antaa pontta kirjan keskeiselle näkökulmalle: geopolitiikasta kirjoittaminen on aina sekä mahdollistava että rajoittava, luova kontribuutio, joka on suhteessa yhteiskunnalliseen kehukseen ja on itsessään eräänlainen poliittisen toiminnan analyttinen muoto. Harle ammentaa kriittisen tieteen parhaista sammi-oista ja saa tekstin tuntumaan samanaikaisesti sekä perinteisen juurevalta että viiltävän tuoreelta.

Poleemiseksi lopuksi voisi muotoilla, että Harlen tekstin ensimmäiset seitsemisen sivua tulisi naulata jokaisen yliopiston pääoveen ja nimetä vaikkapa ”Harlen teeseiksi”. Näin jokainen ovesta kulkeva voisi pohdiskella, mitä kriittisyys akateemisena käytäntönä itse asiassa tarkoittaa, jos ”yliopistokehon” jalat on lukittu alati paisuvaan tulosmasiinaan ja kädet hamuavat yksityisen sektorin turpeita ja lyhytjänteisiä lompakoita.

KIRJALLISUUTTA

- Harle, V. & Moisio, S. (2000): *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Vastapaino, Tampere.
- Tuomi, O. (1996): *Uusi geopolitiikka: geopolitiittisen perspektiivin soveltuvuus kansainvälisen politiikan tulkintaan maailman ja ajattelutapojen muuttuessa*. Gaudeamus, Helsinki.

Kirjoittaja on tutkija, joka viimeistelee maantieteen väitöskirjaa Turun yliopistossa.